

כל הדמעות. צפיתי בסרט, הפעם על מסך המחשב, לבדי. בסימוני שוב פרצתי בבכי תמרורים. בכיתי על הילדה שהייתי, על הרגע ההוא בסרט שבו הבנתי שסבא שלי שאני כל כך אוהבת ימות ושאיני אמורה לגדול אל תוך עולם המבוגרים של אבא ולא אל עולם ההרפתקאות של סבא, וגם לא לעולם האגדות שאמא היתה מספרת לי לפני השינה. הבנתי שכמו הילד בסרט, גם אני התחבאתי בשנות ההתבגרות שלי ב"עליית הגג". סירבתי לצאת ולגדול, ביקשתי לא להיות מבוגרת אף פעם. השבעתי את עצמי שלעולם לעולם לא אאמין לסיפורים של אבא.

*

למה יש רעב? למה יש מלחמה? למה כל כך חם?
"ככה זה, תמיקה", "כשתגדלי תביני".

או שלא גדלתי או שיש לי קשיים בהבנה. שדה התודעה התרבותי עמוס להתפקע בסיפורי־אבא שקובעים שבבילנו מה הן העובדות ומנחמים אותנו שכל תוצאה מצערת היא בלתי נמנעת, ואני נכשלת בהפנמה. אנחנו עוברים דיכוי שיטתי באלפי השנים האחרונות, כדי שנפסיק לשאול למה ונתברג במכונת הציוויליזציה השועטת קדימה, גורסת ודורסת, משתמשת וזורקת — עד שהיום אנחנו מאמצים את מלאכת הדיכוי מגיל צעיר ומשתלבים במכונה מרצוננו. למי שמתקשה ללמוד שמור מקום במרכז־יום כזה או אחר, שם מכשירים את הכושרים להשתלב אף על פי כן — לטובתם ולרווחתם האישית. מי שבכל זאת כושל — נזרק לשולי השוליים, שם הוא משמש כתמרור אזהרה מהבהב: "תראי מה יצא ממך בסוף אם תמשיכי ככה".

איכשהו הצלחתי לצאת מעליית הגג ולהגיע עד הלום. לא לגמרי בתוך המכונה ולא לגמרי ברחוב.

בדרך שלי החוצה, הסיפורים שסיפר לי אבי יורדים אחד אחד ממדף ספרי הלימוד, המדע והעובדות, ואני ממקמת אותם במקומם הראוי בספרייה שבתודעה — ליד האגדות של סבא ושל אמא. בכל המקרים לא מדובר ב"שקרים", אלא בעדות אמיתית ורווית אמיתות. אני ממקמת את ספר סיפורי אבא במקומו, וממלמלת לעצמי בשביעות רצון את המשפט האחרון בספר עב הכרס השחור של הכול:
"לפחות עכשיו אנחנו יודעים שאנחנו נמצאים בנוכחותם של מיתוסים".

שקרים שסיפר לי אבי, או: על הכישלון

תמי צרי

הַטָּבַע וְחָקִיו נָחוּ בְּחֶשֶׁכֶת שְׁחֹר,
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי נְיוֹטוֹן — וַיְהִי אֹר.
אלכסנדר פופ

כשהייתי בת שמונה, סבי לקח אותי לראות את הסרט החדש "שקרים שסיפר לי אבי" בקולנוע דקל שבשיכון בבלי שזה עתה נבנה. בדרך חזרה הביתה, כף ידי הקטנטנה בכף ידו הענקית, מיררתי בבכי. אמא נבהלה כשקיבלה את פנינו: "לאיזה מין סרט לקחת את הילדה?" — מבילוי עם סבא חזרתי בדרך כלל עם החיוך הענקי הרגיל שלי.
גם למחרת הדמעות לא פסקו.

זיכרון הבכי ההוא נשמר בי היטב. את עלילת הסרט שכחתי לגמרי, ואת שמו וזיכרוני הפך ל"שקרים שסיפר לי סבי" — אולי בגלל סיפורי ההרפתקאות שסבא היה מספר לי על הברייחה הגדולה שלו, עם סבתא ואמא, ברחבי פולין, רוסיה וטג'יקיסטן, ואולי מפני שגם אני כעסתי עליו שלקח אותי לסרט ההוא. נזכרתי שוב בסרט, בשמו המשובש, כשעבדתי על סדרת אגדות שבהן אני משחזרת מהתודעה שלי את סיפורי אבא; על ראשית האנושות, על הרומאים, על המלחמות, על הכלכלה, על הרעב, על ההשכלה, על קופרניקוס, על אלוהים — כלומר, על זה שהוא לא קיים.
"אלה פשוט העובדות, תמיקה", אבא חוזר ואומר.

חשבתי להתחכם ולקרוא לסדרה "שקרים שסיפר לי אבי", אבל נוכחתי להפתעתי כי זה בעצם היה השם המקורי של הסרט. ואז עלה בדעתי לברר על מה בעצם היו

שאלוהים כבר לא היה כוח להגדיר, לרבות האישה – שאלוהים ברא מצלעו של אדם כדי לארח לו לחברה ולהיות לו לעזר. אדם קרא לה "חוה".

אבל האדם לא היה מושלם כמו אלוהים למרות שהוא כן היה נזר בריאתו. הוא התפתה לאכול מעץ הדעת וזכה באפשרות לדעת כל מה שאלוהים יודע, אבל רוב האנשים לא מצליחים לעשות את הטוב בעיני אלוהים בעזרת הידע שזכו לו. בגלל חטאו של אדם וכל האנשים החוטאים שבאו בעקבותיו, ובעיקר הנשים, אלוהים מעניש אותנו טוב-טוב, ומדי פעם מכבה את האור לגמרי, כמו למשל בימי הביניים.

עד היום, למרות כל ההתקדמות שלנו, לא הצלחנו להכחיד את החשכה. הרע עדיין מבעבע בכל פינה אפלה. המלחמה בחושך היא מלחמה של חיים ומוות. בעזרת המדע והטכנולוגיה שלנו אנחנו מנצחים בה, אבל לא בלי אבדות. הטבע משית עלינו מחלה ומוות, והוא עדיין רווי איומים וסיכונים. על כן בנינו את העיר והתקנו בה פנסים שמאירים כל הלילה באור חזק. עיר היא המקלט המואר שלנו מהצרות של החושך, מזג האוויר, חיות הטרף, העשבים והקוצים וגם הפראים.

תמיד ישנם הפראים – האנשים שמתעקשים להישאר מאחור, מחוברים לטבע ולאופל. אין להם אלוהים. הם משמרים את החוקים הברבריים של הטבע שהתקיימו לפני בואו של אלוהים. הם גסים ומשועבדים לתשוקות השטניות. ראי אותם – עירומים, רוקדים ריקודים פשוטים למקצב הדל של התוף, סוגדים לכוחות דמיוניים, נוטים להתקפי אפילפסיה ומחלות נפש קשות. האם שמעת? הם מקריבים קורבנות אדם.

בתקופת ההארה הנשגבת הבנו שגם אלוהים הוא חתיכת חשכה משוגעת, אז כבינו עליו את האור. הדתות האפלות ממשיכות להאמין בו, ואנחנו עושים הכול כדי להכחיד את האמונה הפרימיטיבית הזו. אנחנו התקדמנו. אצלנו האור דולק יום ולילה גם בלי אלוהים. גירשנו את החושך. חיינו מתארכים, ובקרב לא נמות בכלל. אנחנו שולטים במזג האוויר, ויש לנו מזון בשפע. ניצחנו את הטבע. כמעט. יש כמה בעיות, אבל בעזרת אלוהי הטכנולוגיה המתקדמת נפתור גם אותן. ויהי אור!

בספטמבר 2006, אחרי שנים ארוכות שבהן הצלחתי להשתלב בשירות המכונה, לפעמים יותר ולפעמים פחות, בניתי לי עליית גג חדשה בשם "עץבעיר" – מרחב מגורים ועבודה משותף שבו החיים שלנו הם שדה המחקר שממנו אנחנו מפיקים ידע להפצה הלאה – חיים ביחד עם אנשים אחרים, עם האדמה והצמחים, עם המים והאש, עם העץ הגדול שמצל עלינו, עם ידיעת המשבר הרבי-ממדי ועם מודעות גבוהה למזון ולחפצים שלנו. בעץבעיר אנחנו בתשומת לב מוגברת ובלתי רגילה לפרטים הקטנים של משק הבית והגינה והזרימה הרבי-כיוונית שביניהם, וכל זה בלב העיר תל אביב. ההתקיימות של המרחב הזה בשולי הזרם, בשילוב עם המרכזיות הגיאוגרפית, והאפשרות שהוא נתן לי ולעוד כמה ברגים שהשתחררו להיות מי שאנחנו, הן נס מתמשך. מהשוליים אנחנו מתבוננים בזרם המרכזי ומזהים את המיתוסים שמניעים את התרבות שאנחנו עדיין חלק ממנה, על אפי ועל חמתי.

עכשיו אני נעזרת בתודעה הילדית ששימרתי באהבה כל השנים בקצה המרחבים הפנימיים שלי, ומתוכה אני ניגשת אל המרכז עם שאלה ונמען. ספר האגדות נפתח לי בקלות בעמוד הנכון. אבא, שאלתי, מה זה חושך?

אגדת חושך

פעם פעם מזמן, היה חושך. לא היה אור, לא היתה ידיעה, לא היה אדם. הכאוס שלט בכול. אפלה וערפל כיסו את העולם והוא שרץ ישויות פרא חסרות צורה ושם. אדים רעילים מילאו את האוויר הדחוס. זה היה עולם חסר רחמים, חסר אלוהים.

יום אחד אלוהים הגיע ולא האמין למראה עיניו. הבלגן לא היה לטעמו בכלל, והוא החליט להשליט סדר בעולם. קודם כול הוא עשה אור כדי שיהיה אפשר לראות משהו, אחרי זה הוא הפריד את כוחות הטבע ונתן לכל אחד מהם תפקיד מוגדר ושם. הוא יצר את כל מה שיש, ואז ברא את האדם כדי שימשיך את מלאכתו. האדם נתן שמות לכל החיות

*

שרה התודעה שהתגבש בעידן ההארה חי ובוטט חזק מתמיד, ואבא משרת בו במסירות ראווה לשבח. הוא מאוכזב מאוד מהכישלון שלי להתמיד בעולם המבוגרים ומתקשה להבין מה השתבש. הייתי תלמידה טובה, למדתי בבצלאל, אני בעלת תואר אקדמי, עבדתי בתחום הכי חם בעולם ו"עשיתי את זה" בניו יורק בשנים העליזות של Silicon Alley בדאון טאון מנהטן. אבא שלי לא ראה אותי, אבל כל עוד התקשרתי פעם בחודש וצינתי את גובה המשכורת שלי, לא היה מאושר ממני.

*

כסף. הדבר המנצנץ הזה. ההתגלמות המושלמת ביותר שלו היא המטבע; עשוי מתכת בוהקת, טבוע אליים, דגנים, אריות, כוכבים, נשרים ומנצחים – מאורות גדולים. המטבעות הראשונים שהוטבעו התגלגלו מהר מאוד לערי כנען, משום ששכירי החרב היוונים הסתובבו פה הרבה, ובכליהם מטבעות ששולמו להם כשכר או כלי קודש שנבזזו בדרך רצופת הדם שעשו. זהב. כסף. כל כך הרבה אור! אבל מאין הגיעו המתכות היקרות? הן לא הגיעו משום מקום, הן לא נוצרו על קירות המקדש או במטבעה. הן הגיעו מהמקום החשוך שהמכונה מוחקת לנו את הזיכרון שלו ביעילות מהממת – מבטן האדמה. המכונה שאליה נולדנו מציגה את עצמה כחזות האור והתבונה האנושית. למדנו את סיפוריה בבית, בבית הספר, בטלוויזיה, בצבא, באוניברסיטה ובפרסומות, ואנחנו יודעות ש"ככה זה" – זה טבע הדברים, עד שאנחנו מגלות אחד־אחד את אינספור סיפורי המשנה שהוחסרו מספרי הלימוד. או אז מתנפצים סיפורי המכונה לרסיסים, כל רסיס מתגלגל בכיוון שונה, ומשתנה בתוך כך שמספרים אותו. ברסיסי הסיפורים, חטא הוא לא חטא, עונש הוא לא עונש, הלבן הוא שחור והשחור הוא לבן. ההצלחה היא כישלון. הכישלון – הצלחה.

*

ההצלחה שלי בימי ניו יורק לוותה בחריקה פנימית מתמדת. ילדה קטנה בתוכי הזכירה לי שוב ושוב את שבועת הנצח שלנו וקראה לי "בוגדת". השתקתי אותה והתעלמתי ממנה, כי הייתי על המסלול והצעקות שלה הפריעו לי במרוץ. הרבה פעמים הרגשתי בורדה וחסרת תוחלת, אשמה, לבי התגעגע למשהו שלא ידעתי מהו. שכחתי. ההתלהבות

מהטכנולוגיה החדשה ("new media") ומ"הכלכלה החדשה" ("new economy") סנוורה אותי והלהיבה אותי. הקשחתי את לבי והמשכתי לרוץ למרות הכאבים. ובכל זאת רציתי מרפא לכאב. חיפשתי סיבות בסיפור החיים האישי שלי, כי זה מה שידעתי שעושים. חפרתי וחפרתי בעלילות חיי בחיפוש אחרי המקור לחשכה המאיימת שעטפה את מסלול האור מכל עבר. האמנתי שלאט־לאט, ככל שאבין טוב יותר מה התרחש בילדות שלי, הכאב יתפוגג לו. אבל הוא נשאר. ואז נתקלתי בתזה שהפיחה בי תקווה.

לבעיה יש שם, ויש פתרון! הסתבר שמדובר ב"אמונות מגבילות" שחוסמות מצליחנים חדשים רבים במסלול ההצלחה! התברר שאפשר להשתחרר מהתחושות המבלבלות של זיוף ואשמה! החצי הראשון של העבודה הוא להכיר באמונה המגבילה עצמה, והחצי השני של העבודה הוא – פשוט! – לשנות את האמונה – להחליף אמונות מגבילות באמונות מעצימות, באמצעות אימון ושכנוע עצמי; אם אעשה יפה את מה שאנשים אחרים עושים כשהם מצליחים תוך כדי כך שאני מספרת לעצמי את סיפורי ההצלחה שלי, בסוף זה ייראה אמיתי, ירגיש אמיתי וגם יהיה אמיתי! נוכרתי שבבוקר הראשון שלי בניו יורק אמרו לי: "Fake it until you make it".

החלק הראשון של התזה עבד לי מעולה. באמת עשה לי טוב לדמיין את הכאב והבלבול של אחרים. "הנה", אמרתי לעצמי בעוד מסיבה נוצצת או בשיבה עם מנהלים של עוד חברת סטארט־אפ חדשה, "כל האנשים כאן בחדר, שנראים כאילו הם מבינים את חוקי המשחק ומשחקים אותו בלי להתבלבל, מרגישים בפנים מוור בדיוק כמוך. הם רק לא מראים את זה. בדיוק כמוך".

אבל החלק השני עבד רק לרגעים חולפים ומתעתעים. ניסיתי וניסיתי לספר לעצמי שההצלחה שלי אמיתית כמו השמש בשמים, שזו זכותי המולדת להצליח, שהכול בסדר איתי כשאני מצליחה, הכול בסדר, ובכל זאת המשכתי להרגיש שההצלחה באה לי בגנבה ולא בזכות. המשכתי לזייף. והכאב לא הלך לשום מקום.

שנים לאחר מכן, תחת צלו של העץ הגדול, הגיע הדיכאון האקלימי הראשון – שלושה ימים של חושך בעקבות קריאת שנת המבול. או עוד לא היה לדיכאון הזה שם, אבל הוא גילה לי שהעצב אין לו סוף, כי הוא רחב הרבה יותר ממני. סוף־סוף נפרדתי מהאמונה

מילים כל כך מהר ולשלוח אותן במהירות האור לכל מי שאת רוצה. ואו, האינטרנט! ואו, המערכת הכלכלית המתקדמת שמאפשרת לנו לקנות בזיל הזול מוצרים שרק אתמול היו נחלתם של העשירים בלבד! הקדמה הביאה לנו את הרפואה המודרנית ואת החקלאות המודרנית, וכך אנחנו מאריכים חיים ויש לנו אוכל על הצלחת. בעבר החשוד, תשעים וחמישה אחוזים מהאנשים עבדו בפרך רק כדי שיהיה להם מה לאכול! הקדמה הוציאה אותנו מהחושך לאור!

האנשים שלי מספרים, וחוזרים ומספרים, את אגדת הקדמה, וגם התנועה הסביבתית לא נפרדת ממנה בינתיים. אולי היא מפחדת להיפרד. קשה מאוד לוותר על הנוחות שאגדת הקדמה מבטיחה לכולם ומספקת בשפע למי שנולדו בזמן הנכון ולאנשים הנכונים – כמו רוב הסביבתנים למשל. קשה מאוד לדמיין איך החיים שלנו ייראו ללא חשמל זול שנשפך לנו מהקירות או מהגגות ואיך יהיה לנו טוב. והפחד הכי גדול – אנחנו מפחדים להיות שונים מדי. מפחדים להישאר מאחור אם במקרה טעינו והקדמה תעבור לכולם ממש טוב. ואנחנו מפחדים שלא יקשיבו לסיפור שלנו בכלל. כל עוד אנחנו משתמשים במילים הנכונות, כמו "קדמה", וגם "קיימות", "טכנולוגיה" ו"חינוך", אז תמיד יש תקווה שהסיפור שלנו יצליח לתפוס. הרי אי־אפשר לספר סיפור על עולם שהפסיק להתקדם, ויתר על ה"היי־טק" וסגר את כל בתי הספר, ולצפות להצלחה מסחררת. במילים אחרות, העולם הסביבתי הוא חלק בלתי נפרד מתרבות האור וההצלחה. גם לסביבתנים מגיע להצליח! ובגדול! זה גם חשוב מאוד שהם יצליחו! כך נציל את העולם.

וכך נידונה התנועה הסביבתית להמשיך ולחתום על הסכמי פשרה שמשרתים היטב את התאגידים. בשביל הצדדים האחרים שיושבים סביב שולחן הדיונים – אם הם בכלל יושבים שם – הפשרות הללו הן גזר דין מוות, וכך אנחנו ממשיכים לדוור קדימה או למטה – תלוי את מי שואלים.

קיימות. מקיים. מקיימת. אחרי שישים וחמש שנים לפחות של ניסיון "להציל את העולם", רבים שואלים מדוע התנועה הסביבתית נכשלת במשימת השינוי הגורף שהמילה "קיימות" מתנוססת על דגלה.

שהגבילה אותי כל השנים הללו – ויצאתי לתור במרחבים העצומים שמעבר לסיפור הפרטי שלי.

שנתיים אחר כך, ב־2018, המדע הכה בי עם הדו"ח השישי של ה־IPCC, הפאנל הבין־ממשלתי לשינוי האקלים. הפעם הייתי חלק מגל עולמי של אבל גדול – הייתי אחת מבין רבים שחשו כמוני בדיוק באותו זמן. זה כאב מאוד וזה היה עוצמתי מאוד; העצב לא היה שלי – הוא היה גם שלי. הייתי חלק מקבוצה עצומה של אנשים שחשים כמוני, והיו לנו שם וצורה ושפה משותפת. העצב היה בלב כרגיל, אבל הפעם גם בראש, כי ה־IPCC סיפק לנו מספרים שכולנו שיננו השכם והערב, והיינו בטוחים שהם יעזרו לנו להסביר את עצמנו לאלה שמתנהגים כאילו אינם חשים. המספרים נתנו לנו תקווה שהפעם המסר שלנו יתפרץ לזרם המרכזי, אבל עד היום לא הצלחנו לשנות את הכיוון של המכונה, והמספרים גדלים בכל שנה, והכאב גדל וגדל, ואני כבר יודעת – הוא פה להישאר. הנחמה האמיתית היחידה היא ש"הימים של הלבד נגמרו".

בעולם שבו המספרים האלה הם לא עובדות ולא מדע בעיני חלק גדול כל כך מהאנשים שיש להם זמן לחשוב, אנחנו חייבות לשאול מה הסיפור. מה הסיפור שהאנשים שלי מספרים שעוזר להם להתחמק בצורה יעילה כל כך מהצל הגלובלי?

לאגדת החושך יש אגדה אחרת, בולטת כמעט כמוה, אולי הן תאומות – אגדת הקדמה. הנה חלקים נבחרים ממנה:

פעם פעם מזמן, היה חושך והאנשים לא ידעו כלום. אחר כך הם הסתבכו בסבך גדול של אמונות תפלות ומנהגים ברבריים, הם היו פראים ואכזריים, כמו הטבע. "בג'ונגל אתה קם בבוקר ומתחיל לרוץ", את יודעת. האנשים רצחו אחד את השני על כל שטות, וממילא הם מתו צעירים, משום שלא היו להם רופאי שיניים, ובכלל, כל שפעת קטנה הרגה אותם. את החולים והזקנים הם היו משאירים מאחור וממשיכים במסעם הנואש אחר מזון.

קדמה. אה! הקדמה. את יודעת, תמיקה, בלי הקדמה לא היינו כאן היום. לא היתה לנו כל הנוחות הזו, ולא היית יכולה לכתוב כל כך הרבה

שעִבְעִיר יגלוש על גלי יחסי הציבור של "קיימות" אל עבר אופק ההצלחה שחזו לי ("עלית על טרנד" אמרו לי בחיך מאשר), המילה "קיימות" רק צרבה בי שוב ושוב את טעם הכישלון. עִבְעִיר, מסתבר, הוא לא עסק מקיים.

"אבל זה צריך להיות מקיים!" שמענו שוב ושוב כשסיפרנו על עִבְעִיר, וניסינו להסביר שהעסק האקולוגי שלנו לא מכניס מספיק כסף לכיסוי ההוצאות, כי רוב העבודה שאנחנו עושים נחשבת בעיני רוב האנשים ל"לא-עבודה". כשסיפרנו שאנחנו מגייסות כסף ישירות ממי שמאמינים בעבודה שלנו ככזו, בלי להבטיח להם כלל וכלל שהעסק "יצליח" אי פעם כלכלית, מיהרו העצות להגיע אחרי התוכחה המעודנת. ליועצים הבלתי קרואים היו רעיונות אינספור איך עִבְעִיר יכול, בקלות, להיות עסק מצליח, כלומר כזה שעושה הרבה כסף, בעידן שבו "קיימות" היא כזו מילה חמה. הם לא אמרו "מצליח" והם לא הזכירו את המילה "כסף", הם פשוט אמרו "מקיים". איך הצליחו להפוך את "קיימות" ואפילו את "בר-קיימא" למילים נרדפות ל"הצלחה כלכלית"? כשתגדלי ותעבדי בעבודה נורמלית אצל התאגיד או תביני, אז גם סוף-סוף תתפרנסי כמו שצריך, ולא תחיי על כסף של אנשים אחרים. לפעמים מצאתי את עצמי בסשן אימון שלא ביקשתי, ולא פעם הציעו לי לעבוד על האמונות המגבילות שלי.

אני לא חשבתי שהאמונות שלי מגבילות אותי, להפך — מצאתי המון חופש בתוך הגבולות שלהן. אבל נכשלתי חוזר והיכשל ב"להצליח". ובינתיים, במקומות אחרים בעיר, מערכי שיווק מופתיים וממומנים היטב קידמו את המסרים הפשוטים והנוחים לעיכול שליקטו הפרסומאים החרוצים מתוך גמגומי הסביבתנים: "10 דברים שאתה יכול לעשות כדי להציל את העולם" הודפסו על מגנטים למקרר והופצו במטרה לשכנע את כולם שזו האחריות של כל אחד ואחת מאיתנו "לקחת את הכדור לידיים", כי... "הכדור בידיים שלנו". ההצלחה היתה כבירה, אלפים הגיעו למצעד האקלים, כיבו את האור בשעת כדור הארץ, גערו אחד בשני כשהדפיסו על נייר רק מצדו האחד, וקנו סטים של כוסות רב-פעמיות למשרד.

אני תמיד חשבתי שאפשר, וחייבים, לעשות הרבה יותר, אבל הזכירו לי, "מהפכה לא עושים ביום אחד", "הטוב מאוד הוא אויבו הגדול של המספיק-טוב", "אל תעוררי אנטגוניזם", "כל מה שצריך זה איזון", והכי הכי חשוב — אפשר גם וגם: גם קדמה וגם קיימות. גם להדפיס תוכניות עסקיות על דפים לבנים יפים וגם לאהוב את הטבע. גם לעשות טוב וגם לעשות כסף. "שמעת כבר על השקעות אימפקט?"

ב־1972 התפרסם הספר הידוע בחוגי הקיימות, גבולות לצמיחה, שחזה את הכישלון האקולוגי של כלכלת הצמיחה. המילה sustainability לא הופיעה בו ולו פעם אחת. כן מופיעה המילה sustainable, ורק בפרק האחרון. בהוצאה מחודשת של הספר, שחגגה שלושים שנים לספר המכונן, מופיעה המילה sustainability לא פחות משבעים ושתיים פעמים, לאורך כל הספר — זה מה שנקרא אינפלציה. או שמא המילה משמשת ביותר מדי הקשרים? אולי חסרות לנו מילים?

עולם הקיימות לא מצליח להדביק את ההכחדה הפיזית שמתרחשת בעולם. אנחנו תמיד מאחרים להמציא מילים ולספר סיפורים על מה שקורה ועל מה שיקרה. ובינתיים, משנה לשנה, מידת הקיימות יורדת, יחד עם היקף החיים על פני האדמה. כבר מצאו לזה שם: "ההכחדה השישית" — גם המדענים מאחרים בהגדרות שלהם ובתחזיות שלהם. ההתפתחויות הטכנו-כלכליות מהירות הרבה יותר מהתפתחויות השפה והסיפור, וזה אך הגיוני. הדבר שצריך לתקן את קצב ההתקדמות שלו הוא לא השפה ולא הסיפור, ובכל זאת אנשי הסביבה והקיימות מכל הקצוות מאשימים את עצמם — את עצמנו — ש"אנחנו לא מצליחים לספר סיפור טוב דיו".

"קיימות" חודשה בשפה העברית ב־1999, וכמו בכל ארצות המערב, היא תפסה והתפשטה גם כאן כמו אש בקיץ באמוזנס. גם כאן היא הצטרפה חיש מהר לאוצר המילים של מחלקות האחראיות הסביבתיות של הבנקים וחברות הכימיקלים, שמשלבות אותה בלי שום בעיה לצד מילים אחרות שנשמעות ממש טוב, כמו "צמיחה" וגם "פריון". בעלי ההון לא האטו כהוא זה את הקצב שבו הם הופכים את החיים לכסף, להפך; אבל בכל פעם שמגיעה מילה יפה לשפה, אנשי יחסי הציבור שלהם שמחים על כך מאוד ומיד מעדכנים את האסטרטגיה השיווקית בהתאם — והעיקר? שהכלכלה תמשיך לצמוח!

כשהקמתי את עִבְעִיר, חשבתי לתומי שזכיתי בהגדרה המושלמת ביותר לעבודה שאמרתי לעשות. אפשר היה לדמיין שיצרו את המילה "קיימות" ממש בשבילי. היא התפרצה מהשוליים אל הזרם המרכזי ונתנה לנו את האשליה המתוקה שקיבלנו גשר רעיוני שיעזור לנו להגיע לאנשים שבמרכז, אבל משמעותה התעוותה חיש מהר והיא החלה לשמש לעתים קרובות מדי בהקשרים של הצלחה כלכלית. במקום להחיש את החיבור בין השוליים האקולוגיים של החברה לבין המרכז הקפיטליסטי, היא משמשת ביעילות מרשימה את כל מי שנוח לו מאוד שנישאר תקועים על הגשר. וכך, במקום

ימינה ושמאלה ורואה רק כאוס וכישלון. מרחבי בטון מכוערים אינסופיים ומעליהם אובך תמידי, ובתווך אינסוף דגלים חדשים־חדשים מהחנות, ושטרים במדים נקיים־נקיים על סוסים, וגברים הזויים לובשים חליפות יקרות מאוד ואומרים דברים משונים מאוד וטסים במטוסים פרטיים לחופשה בפריז, והכול מואר באור בלהות והאוזניים מחרישות מעוצמת האזעקות והצפירות, פטישי האוויר והמשאיות שנוסעות ברוורס.

האנושות נכשלה במלאכת החיים. הגברים נכשלו בהנהגה. אני נכשלת בלהבין איך המשחק עובד ולהשתתף בו. אני כישלון. עץבעיר הוא כישלון, עזבונו את העיר שממשיכה לדהור בכיוון ההפוך כאילו מעולם לא היינו שם. ויתרתי על האישור של אבא — הוא לא יגיע, ואולי יום אחד אני אשלים עם האכזבה שלו.

אבל יש לי נחמה לכל מי שממהרת לנחם אותי במילים "את לא נכשלת!" — בסיפורי האגדה החדשים שחור זה לא שחור וכישלון זה לא כישלון. אכן, אחרי אלפי שנים של סיפורי אור, הגיע הזמן לספר את סיפורי החושך.

העובדה שעץבעיר והתנועה הסביבתית כולה הם כישלון לא אומרת שאין לנו תוחלת — התוחלת העצומה של העבודה שלנו פשוט לא נמדרת בכלי המדידה של המכונה, היא לא נמצאת על ציר ההצלחה־כישלון, ובהתאם לכך גם לא מתוגמלת בכלי המרכזי שלה: כסף. התוחלת שלנו נמצאת בהוויית הכישלון. אנחנו בנינו בית חם להרבה כישלונות חרוצים. אנחנו מצאנו זה את זה ואת האדמה. חזרנו הביתה.

אנחנו עובדים בהשבת החיים לבית. ואם אנחנו בבית, בואו נדבר גם על נשים. נשים יכולות, כמובן, להוביל את השיח הראוי לאנושות היום, הן הלוא מומחיות בכל העניין הזה של כאוס. הן גם יודעות טוב מאוד איך להיות כישלון ולעשות טוב. אנחנו יכולות למצוא נחמה גדולה בכישלון האישי כשאנחנו רואות נכוחה את הכישלון המערכתי. זה הזמן לדבר על כישלון שלא על מנת למצוא במהירות "איך להצליח", אלא כמהות אנושית הכרחית. מול השיח הקפיטליסטי של "המפתח להצלחה" אני מציעה להציב שיח של "היות כישלון" — כל כך כישלון ששום אסטרטגיה לא תועיל.

הכושלת יודעת שיש חזקים ממנה, שאין לה שליטה מלאה על החיים שלה, שהיא קטנה בתוך מערכת גדולה ממנה שלעולם לא תבין אותה ואפילו לא את מידת העוצמה שלה. הכושלות מתפללות לכוחות הגדולים מהן, מבקשות עזרה, לפעמים מוכנות אפילו למות מרוב הסכמה לכישלון. לפעמים לא עושות כלום. ממש כלום־כלום. זהו מקומה הטבעי של האנושות במאה העשרים ואחת, ואם לא נגיע לשם מבחירה, נגיע לשם בכל זאת.

הסביבתנים מנסים להדביק את הקצב ולא לזייף במקלה; "שינוי תודעתי לוקח זמן", אומרים לנו שוב ושוב חברינו הטובים ביותר, וגם אנחנו למדנו להגיד ש"כל צעד קטן משנה", כדי לא להבהיל חס וחלילה עם הרדיקליות שלנו. אבל זה לא עבד, אנשים עדיין נבהלו. בנוסף — יש בעיה. בעוד הסביבתנים מתבקשים להמתין בסבלנות, ללקט נקודות אור קטנות ולדמיין איך הנרות הקטנים מתחברים אט־אט לאור איתן, המכונה דווקא מתקדמת בצעדי ענק. גם המשבר האקולוגי־אקלימי לא הפנים את המסר ומתקדם במהירות — כך על פי המספרים ועל פי ניסיונם של החקלאים, חיות הבר והילידים, וגם על פי הגאות במקרי הדיכאון האקלימי, בעיקר בקרב נשים צעירות — או לפחות כך נדמה לי.

אבל מקהלת האור ממשיכה: יש לשמור על גחלת התקווה. "ייאוש זה לא אופציה", מכריז פוליטיקאי אהוב. חשוב מאוד להאמין בעצמנו, לדעת שלא עשינו לשווא, שאנחנו לא כישלון חס וחלילה, שתכף זה יצליח לנו, אנחנו מגייסים כוחות, המעגלים גדלים בהדרגה, יש לנו אסטרטגיה, יש לנו רשתות חברתיות באינטרנט. נצליח לעשות כסף מקיימות, נצליח לספר את הסיפור הסביבתי המורכב, נצליח להפיץ את האור! ואז...

ואז מה בעצם? ואז יהיה פה אור?

גם אני סיפרתי את אגדת החושך ואת אגדת הקדמה. גם אני פחדתי שיחשבו שאני חשוכה, מדכאת מדי, הזויה, לוורית. שנים בעץבעיר עסקתי ב"צירת מציאות". מקובל לדבר בלשון הווה: מקשיבים לנו, מבינים מאיפה אנחנו באים, משבר האקלים הדוהר עוזר לנו להבהיר את מצב החירום שאנחנו נמצאים בו. כולם תכף יבינו. עיריית תל אביב תופסת את העניין, סדרי העדיפויות משתנים לבלי הכר, והעיר הופכת לעיר־יער. על הדרך, עץבעיר מצליח סוף־סוף לכסות את ההוצאות, כי העבודה שאנחנו עושות זוכה להכרה, יחד עם כל התנועה הגדולה שאנחנו חלק ממנה. אספתי פירורים, רמזים להצלחה המתקרבת שאולי תזכיר את הזוהר שידעתי בימי ניו יורק. רציתי שיהיה לי מה לספר לאבא סביב שולחן האוכל. שנינו הנחנו שזה אך הגיוני לצפות שאם עשיתי את זה בניו יורק, אני יכולה לעשות את זה גם בקיימות.

שש־עשרה שנים חיכיתי שזה יקרה. זייפתי. עד שחלחלה ההכרה: לא עוד.

*

אבא מספר שהאנושות היא סיפור הצלחה מסחרר, אבל לי נראה שהיא סיפור כישלון די מפואר. עשינו רע לתפארת, וזה בלי לבטל בכלל את כל היופי שיצרנו. אני מסתכלת

את סיפורי ההצלחה שלי אני משילה אחד־אחד מאז שהדוט.קום התפוצצה לי בידיים בחורף קר אחד בוול סטריט, אז התחלתי במסע הארוך שלי אל מחוץ לתחומה הצר של ההצלחה. עם השנים אני משוטטת במרחבי הזבל, האדמה, הלכלוך. מסתבר שחיית החושך לא כל כך מפחידה אם ניגשים אליה בסקרנות ושואלים אותה שאלות לגבי טיבה האמיתי. מסע ההשלה לא מתרחש רק בעולמות הרוח הפסיכולוגיים־רגשיים־אינטלקטואליים — באוויר. הוא טבוע בחומר. מחוץ לסיפור המרכזי יש ללכת לשירותים. יש למות. יש לשטוף כלים. שאריות האוכל, הקקי, הפיפי, הדם, השערות, הזיעה, התולעים, הזבובים והג'וקים הפכו אחד־אחד לגיבורים ראשיים בסיפורים שאני מספרת לעצמי. מצאתי שהדרך חזרה הביתה עוברת בעשיית שלום עם כל מה שנמוך ומיותר בעינינו, עם כל מה שהכחנו, עם כל מה שמגעיל אותנו, עם כל מה שאנחנו בזים לו, שלא אמור היה להיות חלק מהחיים שלנו.

כל מי שביקר בעץ־בעיר יודע שמדובר במקום דחוס בדברים ובאנשים, מלוכלך על פי כל קנה מידה "מודרני", מדיף ריח של דברים חיים או מרקבים — אנטיזה למינימליזם האופנתי. בקיץ חם, בחורף קר, אורות החשמל חלשים באופן מוגזם ביחס למקובל היום. עץ־בעיר היה האקדמיה שלי לכישלון בשש־עשרה השנים האחרונות. בחיים שלי בעץ שבכיכר לפעמים הייתי מאושרת עד הגג, לפעמים מדוכאת עד עפר, לפעמים היה נדמה לי שהנה "אנחנו עושים את זה", ולעיתים קרובות יותר לא ידעתי איך נסגור את החודש.

לפעמים אני נדהמת לגלות כמה יש עוד להשיל, אבל אני בוגדת בילדה שבי פחות ופחות עם כל השלה, וזה נעים יותר ככה; אני חיה את החיים האמיתיים שלי.

*

הסיפור של עץ־בעיר מקבל תפנית כושלת במיוחד עם ההחלטה לעזוב את תל אביב. אנחנו, שכבר עברנו את אמצע החיים, מתחילים להתכונן ברצינות למוות האמיתי לגמרי — של ההורים שלנו, שלנו. אני מוצאת שזה מרגיע ומנחם מאוד, בשבילי וגם בשביל הקוראות, לספר את סיפור חיי על כל החושך שבו ועל המוות שיהיה סופו — הכישלון האולטימטיבי בעולמה של המכונה. ■

הגיעה שעתם הגדולה של אי־עשייה; בלבול; אי־דיעה. בתוך הכישלון המערכת, אם רק נפסיק לחפש פתרונות מערכתיים, אם רק נסכים לעצור ולהיות מבולבלים כמה זמן שנדרש — יתגלה לכל אחת מאיתנו מה לעשות — כאן ועכשיו. אחד הדברים שהכושלת עושה בטבעיות, פשוט כי זה מה שעושות, זה להושיט יד למי שלידה. היא שואלת "איך אפשר לעזור?". זו תוחלת ראויה מאוד שמתגלה בקלות יחסית מתוך חוסר תוחלת. למצוא מישהו חלש כמוך או יותר ממך ולעזור לו — חתול, סבתא, עץ צמא, אדמה סדוקה, יתושה שכלואה בצד הלא נכון של הכילה. ואז לבכות.

*

ככה התחלתי לדבר יותר ויותר על סיפורי הרקע; על המוות, על האיננות, על הקמילה, על הגועל נפש של החיים. נדמה לי שזו טריטוריה מוגנת יחסית מהשיח הקפיטליסטי — אולי היא אפילו יכולה לעמוד כנגדו? אולי זו טריטוריה שהוא לא מסוגל לספח? תרבות האור משוכנעת שהאור מאיר מתוך החושך — הנצנץ הוא הכוכב, והחושך הוא השמים, הרקע, הכלום. אמנם בלי הרקע אין כוכב, אבל הרקע נמצא שם כדי לשרת את קיומו של הכוכב שזוהר בזכות עצמו, את הייחודיות שלו. כך קיבלנו טבע שהוא רק רקע להיסטוריה, והופך לרגעים לשחקן באגדת האור רק כשהוא מפריע מאוד למהלך האנושי. כך החיות מופיעות באגדה ככלים בשירות האדם — בהמות משא או רכיבה. וכמובן, הנשים, העבדים, הילידים. הם שם כרקע, וכמשרתים של האדונים, גיבורי האגדה. כבר לפחות חמשת אלפים שנים שאנחנו מתעקשים להמשיך ולספר את סיפור "מסע הגיבור", ומתעלמים מכל סיפורי הכישלון שהם רבים לאין שיעור מאלה של ה"הצלחה" — אנחנו משאירים אותם בצל.

המוות הוא הרקע לחיים,
השלום הוא הרקע למלחמה,
הנשי הוא הרקע לגברי.

הגיע זמנם של סיפורי הרקע,
כי הצללים הולכים ומתארכים.